

Varianciaanálízis

Varianciaanalízis (analysis of variance, ANOVA)

Kérdések: (1) van-e különbség több csoport között (t -próba általánosítása), (2) van-e hatása a vizsgált tényezőnek (regressziószámítás: magyarázó változók hatása a függő változóra).

- ▶ **Egy- vagy többtényezős:** ha egy független változó van, egytényezős, ha n , n -tényezős.
- ▶ **Független mintás vagy ismételt mérések:** ha az adatok különböző elemeken végzett mérésekből származnak (pl. magyar, cseh és angol beszélők), független mintánk van, ha egyazon adatközlőtől többféle adat származik, ismételt mérések dizájnunk van.
- ▶ **Egy- vagy többváltozós:** a függő változók száma. Az ANOVÁ-ban alapértelmezetten egy függő változó van, a MANOVÁ-ban (multivariate ANOVA) legalább kettő.

Alkalmazási területek

- ▶ Egy adott kezelés különböző változatainak hatása a kontrollcsoporthoz képest (pl. magasabb dózis, alacsonyabb dózis, placebo).
- ▶ Többféle módszer hatékonysága egymáshoz és a kontrollcsoporthoz képest.
- ▶ Nominális független változók által kiváltott hatás (pl. különböző szemantikai kategóriák hatása a reakcióidőre).

Feltételek

Egyes csoportokon belül

- ▶ normális eloszlás,
- ▶ szórások azonossága (varianciák homogenitása),
- ▶ megfigyelések egymástól való függetlensége (szfericitás).

Normális eloszlás feltételének megsértését nem szokás sarkalatos problémának tekinteni, mert (1) 30 fölötti elemszám már természetesen normális eloszlású, (2) 10–20 elemnél nem nagy az eltérés, (3) 10-nél kisebb elem esetén nincs igazán értelme eloszlásról beszélni.

A varianciák homogenitása és a megfigyelések egymástól való függetlensége (szfericitás) viszont alapvető, különben az eredmények nem megbízhatóak.

Egytényezős varianciaanalízis

Eljárás: az összes variancia felosztása a faktorok kombinációjából adódó csoportokon **belüli** és a csoportok **közötti** varianciára (innen az elnevezés).

1. Csoporton belüli: minden egyes csoport értékeinek varianciája → ezek átlaga.
2. Csoportok közötti: minden egyes csoport átlaga → ezek varianciája. Ez a véletlen hiba varianciabecslése $\sim$ regressziószámítás reziduális varianciája.
3. Döntés: ha a **csoportok közötti** variancia nagyobb, mint a **csoportokon belüli** variancia, akkor a független változónak van hatása.

Varianciatábla

Variancia eredete <i>source</i>	Szabadsági fok <i>df</i>	Eltérés- négyzetösszeg <i>Sum Sq</i>	Átlagos eltérés négyzetösszeg <i>Mean Sq</i>	F	p
Csoportok közötti <i>between</i>	$k - 1$	SS_K	$MS_K = \frac{SS_K}{k-1}$	$F = \frac{MS_K}{MS_H}$	p
Csoporton belüli <i>within</i>	$k(n - 1)$	SS_H	$MS_H = \frac{SS_H}{k(n-1)}$		
Teljes <i>total</i>	$nk - 1$	SS_T	$MS_T = \frac{SS_T}{nk-1}$		

SS_H = reziduális hiba a regressziószámítás alapján

Példa

Reiczigel, Harnos & Solymosi, 316. o.: Tápoldat hatékonyságának tesztelése növények növekedésére. Eljárás: növények öntözése tömény, ill. híg tápoldattal, kontroll: víz. Kérdés: serkenthető-e a növények növekedése a tápoldat segítségével?

R-kód:

```
magassag = c(56,48,66,54,57,50,47,58,54,46,60,48)
tapoldat = rep(c("tomeny","hig","viz"),each=4)
novtap = data.frame(magassag,tapoldat)
```

`rep()`: tápoldat típusának ismétlése: opciók: `times=4` (teljes sor ismétlése négyszer), `each=4` (minden egyes elem ismétlése négyszer).

Fontos: az adatmátrixot a `data.frame()` paranccsal hozzuk létre, ami a *tapoldat* karakterváltozókat faktorrá alakítja.

Varianciaelemzés az R-ben

`tapply()`: függő változó kiszámítása független változó összes faktorszintjére a megadott függvény szerint, azaz `tapply(függőváltozó, függetlenváltozó(k), függvény)`.

Normális eloszlás tesztelése:

```
tapply(novtap$magassag, novtap$tapoldat, shapiro.test)
```

Varianciák homogenitásának ellenőrzése:

```
bartlett.test(novtap$magassag ~ novtap$tapoldat)
```

NB: Bartlett-próba kettőnél több próba összehasonlítására is alkalmazható, de csak normális eloszlás esetén. Az F-próba `var.test()` csak két mintát tud összehasonlítani. Ha több, nem normális eloszlású próba: `levene.test()` a car könyvtárból.

Varianciaanalízis két függvény alapján:

`aov()`

`lm()`

Különbség: `aov()` csak azonos elemszámú cellák (kiegyensúlyozott elrendezés) esetén alkalmazható. Eltérő csoportelemszámok esetén `lm()` (indoklás Reiczigel et al., 375ff.).

```
h = aov(novtap$magassag~novtap$tapoldat), vagy
```

```
h = aov(magassag~tapoldat,data=novtap)
```

Varianciaanalízis két függvény alapján:

`aov()`

`lm()`

Különbség: `aov()` csak azonos elemszámú cellák (kiegyensúlyozott elrendezés) esetén alkalmazható. Eltérő csoportelemszámok esetén `lm()` (indoklás Reiczigel et al., 375ff.).

```
h = aov(novtap$magassag~novtap$tapoldat), vagy
```

```
h = aov(magassag~tapoldat,data=novtap)
```

```
summary(h).
```

Táblázat elrendezése megegyezik a 6. diával.

Kapott F-érték az adott szabadságfokokra nem mutat szignifikáns eltérést a kezelések közötti és kezeléseken belüli átlagos eltérés-négyzetösszegek között $\Rightarrow$ tápoldat alkalmazása nincs hatással a növekedésre.

Igaz ez a víz és a tömény oldat összehasonlítására is?

Post hoc-tesztek

Probléma: az összehasonlítások nagy számával nő az α -hiba lehetősége, azaz annak a valószínűsége, hogy hibás szignifikáns p -értéket kapunk.

Módszerek:

- ▶ Páronkénti összehasonlítás t -próbákkal, majd a **Bonferroni-korrektúra** alkalmazása: szignifikancia-határ konfidenciaintervallum/összes lehetséges párosítás. Hátrány: nagy számú kombináció esetén nagyon nehéz szignifikáns különbséget kimutatni.
- ▶ **Tukey-féle** /tu:ki/ post-hoc teszt: csak a független mintás varianciaanalízisre alkalmazható, az ismételt mérésekre nem.
- ▶ **Dunnett-próba**: általánosabb alkalmazhatóság.

Post hoc-tesztek

1. Tukey-féle post hoc-teszt bemenete az `aov()` kimeneteként kapott objektum:

```
h = aov(novtap$magassag~novtap$tapoldat)
```

```
TukeyHSD(h)
```

Post hoc-tesztek

1. Tukey-féle post hoc-teszt bemenete az `aov()` kimeneteként kapott objektum:

```
h = aov(novtap$magassag~novtap$tapoldat)
TukeyHSD(h)
```

Egyik párosítás sem különbözik szignifikánsan.

2. *t*-próba Bonferroni-korrekktúrával

Pl. víz és tömény oldat összehasonlítása. Lehetséges kombinációk száma 3, tehát a konfidencia-intervallum határa Bonferroni-korrekktúra után $0,005/3 = 0,0167$.

```
hig = novtap$tapoldat == "hig"
t.test(novtap$magassag[!hig]~novtap$tapoldat[!hig])
```

Post hoc-tesztek

1. Tukey-féle post hoc-teszt bemenete az `aov()` kimeneteként kapott objektum:

```
h = aov(novtap$magassag~novtap$tapoldat)
TukeyHSD(h)
```

Egyik párosítás sem különbözik szignifikánsan.

2. *t*-próba Bonferroni-korrektúrával

Pl. víz és tömény oldat összehasonlítása. Lehetséges kombinációk száma 3, tehát a konfidencia-intervallum határa Bonferroni-korrektúra után $0,005/3 = 0,0167$.

```
hig = novtap$tapoldat == "hig"
t.test(novtap$magassag[!hig]~novtap$tapoldat[!hig])
```

$p = 0.4462$, azaz a különbség messze nem szignifikáns.

Többtényezős varianciaanalízis

Két vagy több független változó hatása a függő változóra.

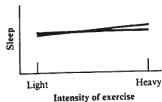
Nullhipotézisek: (1) Első tényező (független változó) nincs hatással a függő változóra. (2) Második tényező nincs hatással a függő változóra. (3) Két tényező nincs egymásra hatással, nincs közöttük interakció.

Eljárás: először a két független változó közötti interakciót teszteljük, majd ezek hatását külön-külön.

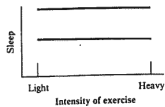
Interaction

— Morning
— Evening

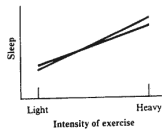
(a) No significant effects

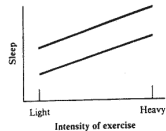
(b) Significant time of day effect; no other effects

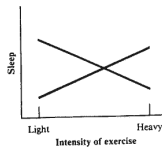
(c) Significant intensity of exercise effect; no other effect

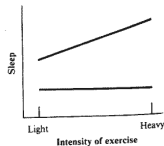
(d) Significant intensity of exercise and time of day effects; no interaction effect

(e) Significant interaction effect; no other effects

(f) Significant time of day and interaction effects; no other effects

R-kód

Újabb növényeket öntözünk meg tápoldattal és vízzel, de most növényenként két eltérő fajtát tesztelünk.

Kód letölthető innen:

<http://biostatkonyv.hu/>

R-kódok a 2010-es kiadáshoz, biostat.R, fejezet10.R, 10.3-as példa.

Adatmátrix neve novtap2 legyen (adat túl általános).

```
h = aov(magassag~tapoldat*fajta,data=novtap2)
summary(h)
```

R-kód

Újabb növényeket öntözünk meg tápoldattal és vízzel, de most növényenként két eltérő fajtát tesztelünk.

Kód letölthető innen:

<http://biostatkonyv.hu/>

R-kódok a 2010-es kiadáshoz, biostat.R, fejezet10.R, 10.3-as példa.
Adatmátrix neve novtap2 legyen (adat túl általános).

```
h = aov(magassag~tapoldat*fajta,data=novtap2)
summary(h)
```

Tápoldat típusa és fajta nincs hatással egymásra, tehát nincs interakció a két független változó között.

```
h = aov(magassag~tapoldat+fajta,data=novtap2)
summary(h)
```

Egyes p -értékek így még kisebbek.

Értékelés

Döntés H_1 javára: az alkalmazott tápoldat mindkét növényfajta esetében szignifikánsan nagyobb növekedést okoz.

Kérdés: elég-e a két fajta esetében híg tápoldatot alkalmazni a szignifikáns növekedés kiváltásához?

Értékelés

Döntés H_1 javára: az alkalmazott tápoldat mindkét növényfajta esetében szignifikánsan nagyobb növekedést okoz.

Kérdés: elég-e a két fajta esetében híg tápoldatot alkalmazni a szignifikáns növekedés kiváltásához?

Eljárás: 1-es és 2-es fajtára a víz és híg oldat p -értékének összehasonlítása Tukey-féle post hoc-teszttel (összes kombinációt interakcióját feltételező modellel kapjuk csak meg).

```
h = aov(magassag~tapoldat*fajta,data=novtap2)
TukeyHSD(h)
```

Értékelés

Döntés H_1 javára: az alkalmazott tápoldat mindkét növényfajta esetében szignifikánsan nagyobb növekedést okoz.

Kérdés: elég-e a két fajta esetében híg tápoldatot alkalmazni a szignifikáns növekedés kiváltásához?

Eljárás: 1-es és 2-es fajtára a víz és híg oldat p -értékének összehasonlítása Tukey-féle post hoc-teszttel (összes kombinációt interakcióját feltételező modellel kapjuk csak meg).

```
h = aov(magassag~tapoldat*fajta,data=novtap2)
TukeyHSD(h)
```

	p adj
viz:1-hig:1	0.0181639
viz:2-hig:2	0.0005648

A híg oldat szignifikánsan nagyobb növekedést eredményez mindkét fajta esetében, a tömény és a híg oldat között viszont nem szignifikáns a különbség.

További feladat

ml_vow.RData alapján (letölthető:
clara.nytud.hu/~mady/courses/statistics/materials).

Igaz-e az, hogy a felső nyelvállású magánhangzók rövidebbek, mint a középső és alsó nyelvállásúak? (Szükséges oszlopok: dur, hgt.)

Hatással van-e a tartamra a környező mássalhangzó zöngéssége (voi), a magánhangzó-hosszúság (quan), és a magánhangzó minősége (qual)? Melyik tulajdonságok vannak interakcióban egymással?

Az adatok elemzése előtt érdemes a viszonyokat boxplotokon is megvizsgálni.